

Герман Вихор, Дарія Сєдова

СЕМІНАР ПРО АКАДЕМІЧНУ НАУКУ І КУЛЬТУРНИЙ ПРОЦЕС В УСРР/УРСР

28 вересня 2025 року відбувся черговий семінар у рамках *Seminarium Historico-Philosophicum*, присвячений темі «Академічна наука і культурний процес в УСРР/УРСР: проблема оцінки». Подію було організовано спільно із науково-архівним центром *Archivum Sententiarum*. У семінарі брали участь троє доповідачів (Оксана Юркова, Тамара Гундорова, Ілля Давіденко), двоє запрошених експертів (Олег Хома, Олексій Панич) та численні гості.

Першу доповідь представила історикиня Оксана Юркова. Виступ стосувався проблем дослідження й оцінки явища «сексотів» в академічній науці УСРР/УРСР. Доповідачка наполягала на тезі про неможливість абстрактно-узагальненого осмислення теми семінару поза контекстом реальних прикладів, які ми можемо реконструювати завдяки архівним документам (причому розглянутим критично, адже чимало документів, пов'язаних із репресивним процесом, можуть не повною мірою відображати реальі). У контексті *case-study* йшлося про Миколу Левченка та Федора Савченка (секретарів Агатангела Кримського та Михайла Грушевського відповідно), а також про Віктора Петрова, кожен із яких по-різному співпрацював з органами держбезпеки УСРР/УРСР. О. Юркова наголосила, що кожен із цих прикладів представляє парадигмально різні типи «сексотства» (і за обставинами, які йому передували, і за форматом співпраці з репресивними органами). На думку доповідачки, відмінність оцінок цих явищ поміж дослідників часто можна пов'язати із фактором емоційного ставлення конкретного науковця до конкретної досліджуваної постаті. Отже, разом із суто методологічними проблемами таких досліджень, осмислення вимагають також і виклики, пов'язані з мінімізацією впливу симпатій чи антипатій науковця на результати дослідження.

Другою доповідачкою семінару стала літературознавиця Тамара Гундорова, яка виступала онлайн. Виступ було присвячено досвіду доповідачки як співробітниці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка другої половини ХХ ст. – періоду, коли органи держбезпеки УРСР активно залучали інститут і його співробітників до ідеологічної експертизи літературних і мистецьких творів. У доповіді Т. Гундорова згадувала багато прикладів, що свідчили про спостереження і контроль органів держбезпеки за спільнотою літературознавців: наявність агентів, перегляди всіх

особових справ та навіть перевірки столів (отже, особистих паперів) співробітників інституту тощо. Також ішлося про залучення фахівців до написання закритих рецензій і доносів. Окремою важливою темою доповіді було дисидентство серед співробітників інституту (зокрема, ішлося про Василя Стуса).

На думку доповідачки, однією з особливо гострих проблем, пов'язаних із дослідженнями теми семінару, є осмислення діяльності вчених (у т.ч. видатних) із, за її висловом, «небілою біографією». Адже подекуди такі вчені, oprіч участі (у тій чи тій формі) в репресіях проти діячів українських культури та мистецтва, були чи згодом ставали визнаними фахівцями у своїй галузі, а тому їхній позитивний внесок у розвиток науки неможливо ігнорувати. Окрім того, доповідачка наголосила на важливому міжнародному вимірі цієї дискусії. Бо не лише Україна, а й інші країни Європи та світу подекуди стикалися зі спробами політико-ідеологічної інструменталізації науки, зокрема в контексті здійснення системних репресій проти діячів культури. Саме тому досвід осмислення таких викликів вченими інших країн може бути релевантним для українських фахівців, а дискусії останніх – потенційно цікавими закордонним дослідникам.

Доповідь Іллі Давіденка (який був також ініціатором і модератором семінару) стосувалася способів розв'язання методологічних і етичних проблем у дослідженнях перетинів академічної науки з культурним процесом. На думку доповідача, таке розв'язання могло би бути реалізоване через запровадження низки дослідницьких принципів, що утворювали би рамку наукового дослідження подібних складних тем, гарантуючи науковість відповідних результатів і уможливаючи подальшу дискусію щодо них. У доповіді були запропоновані чотири методологічні принципи історико-філософського дослідження відповідних проблемних явищ історії української філософії ХХ ст.: 1) *емпіричність основ* (дослідження має спиратися лише на верифіковані джерела); 2) *контекстуальність розгляду* (досліджуючи предмет, слід враховувати політичний, соціальний, нормативний та інші контексти його існування, а також розуміти аналогічну контекстуальну визначеність самого дослідження); 3) *динамізм реконструкції* (предмети таких досліджень слід розуміти як динамічні процеси, а не сталі даності); 4) *аргументативність висновків* (висновки, задля можливості подальшої дискусії щодо них, мусять бути сформульовані як раціональні аргументи, а не як сугестивні гасла).

Поруч із методологічними принципами були також запропоновані 4 етичні регулятиви, які, на думку доповідача, є так само необхідними для розв'язання наголошених в усіх трьох доповідях дослідницьких проблем: 1) пізнання вище за ужитковість (пізнавальна мета дослідження не може заміщуватися будь-якою особою метою на кшталт бажання зробити сенсаційну публікацію, справити певний соціальний ефект тощо); 2) особиста відповідальність дослідника за коректність пропонованих ним інтерпретацій і оцінок; 3) нетранзитивність провини (ми свідомо маємо обмежувати себе в перенесенні провини на нащадків діячів або інституцій); 4) дослідницька скромність (відкритість до дискусії та корекції власних висновків наступними дослідженнями).

Згідно з І. Давіденком, ці принципи та регулятиви створюють продуктивну рамку для роботи навіть із найскладнішими темами минулого. Вони могли би допомогти уникати редукцій і маніпуляцій, створюючи натомість спільний науковий простір для дискусії. Запропоновані доповідачем принципи здобулися на схвальні відгуки інших учасників семінару, тим самим стаючи однією з можливих конвен-

ційно прийнятних пропозицій спільної методологічної рамки дослідження специфічних тем інтелектуальної історії України ХХ ст.

У другій частині зустрічі відбулася відкрита дискусія щодо запропонованої теми за участі запрошених експертів – істориків філософії О. Хоми і О. Панича. О. Хома наголосив на кількох цікавих моментах, пов'язаних як із загальною проблематикою, так і з особливостями конкретних доповідей. Зокрема, йшлося про те, що історико-філософське дослідження має бути зосереджене передовсім на інтерпретації ідей. З цього випливає, що будь-які проблеми, пов'язані з історичною біографістикою, можуть цікавити історика філософії лише настільки, наскільки конкретне дослідження звертається до біографічних елементів як одного з контекстів інтерпретації ідей автора. І хоча певні моменти моральної оцінки дослідником тих чи інших подій минулого можуть міститися вже в реконструкції відповідних подій, повноцінна їхня моральна оцінка має відбуватися не в межах самого дослідження, а на його основі й поза ним. Окрім того О. Хома висловив застереження щодо специфіки документальної емпірії радянського періоду, адже не всі дотичні документи можуть містити достовірну інформацію (феномен фабрикації протоколів засідань, показів, свідчень тощо). Отже, верифікація джерел не може обмежуватися роботою тільки з документальними джерелами, а має звертатися також до рефлексії та спогадів дотичних осіб (там, де це можливо).

Виступ О. Панича почався із зауваги щодо двоїстості самої теми семінару, в якій поєднувалася як проблематика *case-study*, так і обговорення суто методологічних проблем. У виступі було наголошено, що коли йдеться про культурний процес в УСРР/УРСР, ми маємо завжди пам'ятати про його множинність і неоднорідність. Зокрема, можна вирізнити щонайменше чотири його виміри: 1) російськомовний офіційний культурний процес; 2) україномовний офіційний культурний процес; 3) російськомовний андеграундний культурний процес; 4) україномовний андеграундний культурний процес. Взаємодія академічної науки з кожним із них могла мати свої особливості. Таким чином, ця множинність культурного процесу є важливим фактором, на який слід зважати при осмисленні теми. Окрім того, О. Панич наголосив, що тема чи не найкраще репрезентує один із парадоксів науково-методологічного пошуку: що часово віддаленішими ми є від предмета, то меншим є обсяг наших матеріалів для інтерпретації й більшою – її свобода; натомість, що ближчі ми хронологічно до предмета, то більшим обсягом даних ми можемо оперувати. Але це оперування буде менш вільним, а ми муситимемо вдаватися до різноманітних самообмежень, пов'язаних із етикою та персональною відповідальністю дослідника.

Після розлогих коментарів експертів до реплік були запрошені інші учасники семінару. Зокрема, Ренат Швець, співробітник Archivum Sententiarum, наголосив на небезпеках абсолютизації окремих джерел і на необхідності зважати на цілісний контекст у реконструкції й осмисленні предмета дослідження. Окрім того Р. Швець наголосив на важливості таких досліджень саме для інституцій, у минулому залучених до співпраці з органами держбезпеки. Бо лише такі дослідження можуть стати простором самокритики відповідних інституцій, що спонукатиме їх до структурних змін (щоб уникнути повторення прикрих явищ минулого). Цю тезу було проілюстровано прикладом Інституту наукової інформації з суспільних наук РАН (ІНИОН РАН), в якому ідеологічна й експертна діяльність того типу, яку інститут здійснював за часів СРСР, була відновлена на тлі російської агресії проти

України. Влада Давіденко у своєму виступі підтримала тезу О. Панича щодо множинності культурного процесу. На її думку, прикладом важливості урахування цієї множинності може бути предмет її нещодавнього дослідження, пов'язаного з участю Мирослава Поповича і Володимира Мазепи у відстоюванні мистецького проєкту «Стіна пам'яті» [Давіденко В. 2025].

Подія стала важливим кроком у налагодженні дослідницького діалогу між фахівцями з історії філософії, історії та літературознавства. Цим було підтверджено актуальність засадничих ідей *Seminarium Historico-Philosophicum*, сформульованих його засновником Миколою Федяєм [Федяй 2023], зокрема – ідеї важливості міждисциплінарного діалогу. Маємо надію, що ідеї та пропозиції, озвучені учасниками заходу, здобудуться на подальші обговорення й розвиток, а також що *Seminarium Historico-Philosophicum* продовжуватиме реалізовувати свій потенціал відкритого публічного майданчика для найактуальніших інтелектуальних дискусій сучасної української гуманітаристики. Виголошені учасниками заходу ідеї, а також дружня атмосфера, що панувала весь час, надихають Спільноту *Sententiae* на проведення наступних заходів аналогічного формату, запланованих на найближчі місяці¹.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Давіденко, В. (2025). Мирослав Попович, Володимир Мазепа і боротьба за «Стіну Пам'яті». *Sententiae*, 44(2), 157-179. <https://doi.org/10.31649/sent44.02.157>
- Федяй, М. (2023). Seminarium Historico-Philosophicum - майданчик для дискусії. *Sententiae*, 42(3), 215-218. <https://doi.org/10.31649/sent42.03.215>

Одержано 6.10.2025

REFERENCES

- Davidenko, V. (2025). Myroslav Popovych, Volodymyr Mazepa and the Struggle for the "Wall of Memory". *Sententiae*, 44(2), 157-179. <https://doi.org/10.31649/sent44.02.157>
- Fediai, M. (2023). Seminarium Historico-Philosophicum - a Place for Discussion. *Sententiae*, 42(3), 215-218. <https://doi.org/10.31649/sent42.03.215>

Received 6.10.2025

Herman Vykhor, Dariia Siedova

A Seminar on Academic Science and the Cultural Process in the Ukrainian SSR / USSR

Description of the event held within the framework of the Seminarium Historico-Philosophicum project, which took place on September 28, 2025.

¹ Відео зустрічі має невдовзі вийти на Youtube каналі *Sententiae*. Наступні зустрічі *Seminarium Historico-Philosophicum* анонсуватимуться на Facebook сторінці Семінару (див.: https://www.facebook.com/profile.php?id=100093359362193&locale=uk_UA).

Герман Вихор, Дарія Сєдова

Семінар про академічну науку і культурний процес в УСРР/УРСР

Опис семінару «Академічна наука і культурний процес в УСРР/УРСР: проблема оцінки», проведеного 28 вересня 2025 року в рамках проєкту *Seminarum Historico-Philosophicum*.

Herman Vykhor, master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Герман Вихор, магістрант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: gvykhor@gmail.com

Dariia Siedova, master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Дарія Сєдова, магістрантка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: darisedphilosophy@gmail.com
